

## „JA, EUROPLJANIN“: KULTURNA REPREZENTACIJA HRVATSKE NA PUTU U EUROPSKU UNIJU

SANJA POTKONJAK  
TOMISLAV PLETENAC  
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu  
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju  
10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

DOI: 10.17234/SEC.26.6  
Izvorni znanstveni rad  
Original scientific paper  
Primljeno / Received: 21. 2. 2014.  
Prihvaćeno / Accepted: 24. 6. 2014.

*Ovaj rad se bavi načinima institucionalne i spontane samoreprezentacije Republike Hrvatske na putu u Europsku uniju. Utemeljen je na etnografiji programa EU bus Hrvatska koji je 2007. godine pokrenula Delegacija Europske Unije u Republici Hrvatskoj. Etnografsko istraživanje obuhvaća izvedbu programa u raznim hrvatskim gradovima te završni događaj identitetnog oslikavanja Republike Hrvatske u osvit simboličkog pristupanja Europskoj uniji ostvaren u službenom programu svečane proslave. Rad propituje strategije reprezentacijskih odgovora, to jest kontrareakcija na simboličke poticaje „susreta“ Hrvatske i Europske unije tijekom procesa pristupanja.*

**Ključne riječi:** „transkulturalijski tekst“, EU bus, folklorizacija, središnja proslava ulaska RH u EU

### UVOD

Referendumom 2012. godine simbolički je završen proces pridruživanja Republike Hrvatske Europskoj uniji. Osim na niz pregovaračkih područja u pravnom smislu, pristupanje Europskoj uniji djelovalo je na kulturnu reprezentaciju i samoreprezentaciju hrvatskog društva. Ulaskom Republike Hrvatske u Europsku uniju privelo se kraju intenzivno razdoblje hrvatskog predstavljanja Europi koje smo etnografski zahvatili tijekom 2008. i 2009. godine. Njime se formalno dovršio i intenzivni proces kulturne samoidentifikacije (propitivanje vlastitosti) koji je iniciralo očekivanje dodira s Drugim. Njemu smo svjedočili kroz primjere institucionalno insceniranih predstavljanja kakva su projekt *EU bus* 2008 i *EU bus* 2009 te u službenom programu proslave povodom ulaska u Europsku uniju, dramaturški osmišljenom od strane redateljice Dore Ruždjak Podolski, a koji je izveden u noći s 30. lipnja na 1. srpnja 2013. godine na Trgu bana Josipa Jelačića u Zagrebu.

Krećući od pretpostavki da se „etnografske slike“ često rabe kao politički argumenti, a da se njihova simbolička reprodukcija u popularno-kulturnom smislu poistovjećuje s političkim činom i poima kao alat kontrole nad vlastitim kulturnim identitetom (Borjan 2013), ovaj rad će prikazati rezultate istraživanja o načinima kulturne reprezentacije Hrvatske. Nju tvore odgovori različitih razina institucionaliziranosti ili pak neformalni odgovori građana Republike Hrvatske u kontaktu s predstavljачkim događanjima u procesu približavanja Europskoj uniji i tijekom obilježavanja ulaska u Europsku uniju. Prepoznajući upotrebu „etnografskih slika“ kao pseudopolitičkog argumenta osnaživanja identitetne prepoznatljivosti Republike Hrvatske pokušali smo pokazati kako se prakse simboličkog dijaloga uvlače u politički diskurs. S druge strane upotrebom koncepta „praznog označitelja“ željeli smo otvoriti raspravu o nemoći samopredstavljачkih strategija oslonjenih na „banalnost“ upotrebe „kulturnih slika“ kao sredstva političke artikulacije.<sup>1</sup>

Naše je istraživanje započelo kao praćenje akcije *EU bus* kroz Hrvatsku.

Taj je projekt inicirala Delegacija EU u RH s ciljem promocije ideja Europske unije, ali i poticanja općeg pozitivnog raspoloženja javnosti prema kandidaturi Hrvatske za članstvo u Europskoj uniji. Način reprezentacije u pojedinim gradovima koji su tih godina bili odredištem *EU busa* pokazuje u kojoj je mjeri kontakt Europske unije i Hrvatske bio uzrokom konstrukcije specifičnih verzija samoreprezentacija lokalnog prostora. U oba su slučaja etnografski argumenti, kojima se posebno bavimo, odnosno argumenti

---

<sup>1</sup> Zahvaljujemo se ovim putem dvama anonimnim recenzentima na komentarima te naznakama nedoradenosti i nedosljednosti prvotnog rukopisa. Posebno se to odnosi na napomene recenzenata o paradoksu zamjene političkog diskursa o europskom ujedinjenju diskursom kulturne specifičnosti i različitosti. Naše je polazište upravo u prepoznavanju varljive prirode važnosti rasprava o kulturnom identitetu i prateće inflacije narativa o gubitku kulturne posebnosti koja preuzima mjesto raspravama o političkim i gospodarskim efektima europskih integracija. Također, želimo napomenuti da dio recenzentskih komentara koji ukazuju na potrebu za proširenjem analize tako da se adresiraju diskursi javnih politika nekadašnjeg Ministarstva Europskih integracija, grafiti i politički plakati kao „kulturni tekstovi“, ne možemo uzeti u razmatranje u ovome radu jer bi takav zahvat utjecao na znatno proširenje teksta.

kultiviranosti i kulture u univerzalnom smislu, korišteni kao svojevrsni politički argumenti kontekstualiziranja hrvatske samobitnosti, političke suverenosti i dugoga kulturnog trajanja. Kultura i etno-slikanje prostora upotrebljavani su kao funkcije ili „konfiguracije moći“ (Said 1999), lokalni kulturni odgovor na nešto što zovemo nevidljivim ili „tihim“ političkim i, s njim vezanim, „snažnim“ simboličkim pritiskom. Njih tretiramo kao transkulturacijski „kulturni pothvat“ (Said 1999:10; Pratt 1991; Pratt 1992) koji ima za cilj ispregovarati kulturne pozicije, odnosno odgovoriti na konceptualizaciju različitih ideja europskog nadnacionalizma (poput „Europe naroda“ i „Ujedinjenih u različitosti“). Tim je idejama artikulirana posebna vrijednost baštine u imaginariju europske kulture i stvorena povezujuća simbolička platforma za sve europske narode, čime je teza o političkom zamijenjena tezom o kulturnom ujedinjenju. Našim je radom s druge strane zabilježena imanentna nacionalna logika kulturnih odgovora na ujedinjenje koja se pokazala kao najvidljiviji pseudopolitički problem ujedinjenja u javnom prostoru. Problematizacijom koncepta kulture i uloge kulture u praksama približavanja Republike Hrvatske Europskoj uniji pokušavamo domisliti značaj „transkulturacijskih odgovora“, koje povezujemo s (ne)izgovorenim strahom od gubitka kulturne specifičnosti i oblicima tihog otpora europeizaciji (usp. Gačanović 2009:115; Shore 1993).

## **ZA NOVE SIMBOLE EUROPE**

U svom eseju „Captain Euro: time, space and imperial power“, Senka Božić-Vrbančić i Mario Vrbančić (2011) analiziraju specifičan pokušaj konstrukcije ideološkog okvira koji bi Europskoj uniji trebao osigurati jasnu identifikaciju s njenim građanima. Sam tekst svoje polazište ima u nejasno definiranoj naravi nadnacionalne tvorevine, odnosno nemoći identifikacije građana koje obuhvaća schengenska granica sa zamišljenim i u djelo provedenim administrativnim aparatom koji ih je nizom poteza pretvorio u nadnacionalno tijelo, grupu i kulturu. Zamišljena kao realizacija „Europe bez [nacionalnih] granica“, koja bi trebala pružiti novi oblik identiteta, nadnacionalna se logika europskog projekta ubrzo sukobila sa snažnim nacionalnim identitetima koji nisu nestajali onako kako su arhitekti takve zajednice predviđali.

Tijekom „sveeuropske“ kulturne povijesti projekta Europske unije iskušano je nekoliko snažnih diskursa koji su trebali nadići nacionalnu identifikaciju<sup>2</sup>, odnosno omogućiti horizontalnu konceptualizaciju europskog identiteta i nacionalnih identiteta u kojoj univerzalni europski identitet ne bi bio u sukobu s posebnim nacionalnim identitetima. Prvi takav pokušaj ozbiljnijeg rada na pomirenju različitih kulturnih tradicija bio je konstrukcija slogana „Ujedinjeni u različitosti“ (usp. Gačanović 2009:58, 70).<sup>3</sup>

„Susret kultura“ koji se odvija tijekom europskog integrativnog procesa obuhvaćao bi procese „revizije“ slike vlastitog i tuđeg“ (usp. Fried 2006:72). Potaknuta „susretima“ kakve bilježimo i ovdje, kultura u najširem smislu suočena je s pretvaranjem u „sredstvo za stvaranje europske svijesti“ te je postala „svrhovit način interpretacije stereotipa u historijskom čitanju, koji pluralnost tumačenja povezuje sa spoznajom kulturnih razlika kao vrijednošću“ (usp. Fried 2006:80).

Temeljni problem takve konstrukcije bio je u ukazivanju na traumatičnu jezgru svake nacionalne identifikacije, odnosno nemoći odgovora na to što neku naciju čini različitom u odnosu na ostale. Naime, umjesto da proizvede okvir za ujedinjenje, takav je ideološki narativ

---

<sup>2</sup> Lisabonski ugovor od 2007. godine jasno ukazuje na značaj koncepta „Ujedinjeni u različitosti“, a na stranici 267. u „Deklaraciji“ popisuje i zajedničke simbole u koje ubraja i navedeni moto „Ujedinjeni u različitosti“ (usp: *Treaty of Lisbon* 2007) dok je ideja „Europe naroda“ u optjecaju od ranih 80-ih godina 20. stoljeća (usp. Shore 1993:785).

<sup>3</sup> *Pročišćene inačice Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije 2010/C 83/I* donose izmjene nekadašnjeg Ugovora o Europskoj zajednici te u Članku 167. (bivši članak 151. UEZ-a) navode: 1. Unija doprinosi procvatu kultura država članica, poštujući pritom njihovu nacionalnu i regionalnu raznolikost i stavljajući istodobno u prvi plan njihovo zajedničko kulturno naslijeđe. 2. Djelovanje Unije usmjereno je prema poticanju suradnje između država članica te, prema potrebi, podupiranju i dopunjavanju njihovog djelovanja u sljedećim područjima: poboljšanju poznavanja i popularizacije kulture i povijesti europskih naroda; očuvanju i zaštita kulturne baštine od europske važnosti; nekomercijalnoj kulturnoj razmjeni; umjetničkom i književnom stvaralaštvu, uključujući i stvaralaštvo u audio-vizualnom sektoru. 4. U svojem djelovanju na temelju drugih odredaba Ugovora Unija vodi računa o kulturnim aspektima, posebice radi poštovanja i promicanja raznolikosti svojih kultura. (usp. *Pročišćene inačice Ugovora o Europskoj uniji* 2010: 119).

samo produbio unutarnje sukobe svakog pojedinog društva kao i želju za artikulacijom posebnosti suočene s raljama univerzalizma privlačne ali i istovremeno po opstojnost lijepe–slike–o–sebi – strašne Europe. Time je u diskurzivno oblikovanje „poželjnosti“ Europe posredno uvučen i njezin antipod koji se očitovao u pokretu osnaživanja nacionalnih specifičnosti. Za Hrvatsku je pristupanje Europi obilježeno dvojnomo naravi. S jedne strane poželjnošću pripadanja Europi a, s druge, jasnijim (de)markiranjem posebnosti, najčešće kroz redefiniranje odnosa spram Balkana.

„Groza“ spram Balkana (usp. Obad 2013; Rihtman-Auguštin 2007), strah i distanciranje od obuhvata balkanizacije, bili su najvidljiviji neposredno nakon osamostaljenja, u političkoj retorici ranih dana tranzicijske Hrvatske (usp. Rihtman-Auguštin 2000). Već u „Poslanici povodom primanja Republike Hrvatske u članstvo Vijeća Europe“ iz 1996. godine, prvi hrvatski predsjednik dr. Franjo Tuđman iznio je kako: „U svom geopolitičkom položaju i čitavoj 14-stoljetnoj povijesti Hrvatska pripada srednjoeuropskoj i sredoziemnoj kulturno-civilizacijskoj sferi. Politička povezanost s Balkanom, samo je kratka epizoda u povijesti Hrvatske, od svega sedam desetljeća, koja nije smanjila već je naprotiv povećala civilizacijske suprotnosti“ (Tuđman 1996).

Metaforičnu ideju „vjekovne pripadnosti“ nadopunjavali su ambivalentni stavovi zabilježeni u javnom diskursu koji su se kretali od euforičnog „oblikovanja eurocentričnog metadiskursa“ (usp. Velikonja 2007), do ugrozom obilježenog diskursa proizašlog iz integrativne logike europskog projekta proširenja u regiji Zapadnog Balkana. Bilježeći „istovremenost procesa“ i „preklapanje“ *Euforije* i *Eufobije*, Velikonja (2007) pokazuje da univerzalizirajući zahvat kulturnog ujedinjenja Europe uzrokuje izmjenjivost retoričkih modela „obuzetosti Europom“ koji se prakticira „prema vani“ i pojave opsesivnog dokazivanja nacionalnog identiteta prema unutra (usp. *ibid.* 15). Zbog toga tvrdi da u procesima retoričkog približavanja Slovenije Europskoj uniji „kozmpolitizacija nastupa istovremeno s retradicionalizacijom (...)“ (*ibid.* 15). Slično je primijetio Srđan Radović pišući o „Europi kao političkom simbolu u izgradnji identiteta postsocijalističkog društva“, pri čemu je upozorio na „nekoherentnost i nedefinisanost simboličkog sadržaja pojma Evropa“ (2007:48). Temeljni problem suočavanja s integrativnom funkcijom Europe

u Srbiji se iskazuje kroz „ambivalenciju“ u stavovima o europeizaciji. Ta se „disonanca“ u javnom diskursu o srpskom približavanju Europskoj uniji pokazuje prepoznavanjem dvaju binarnih stavova: pozitivnim tj. kognitivnim/racionalnim stavovima o koristima političkog ujedinjenja ali i emocionalno utemeljenim nepovjerenjem (ibid. 57).

Cris Shore u svojoj je knjizi *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration* (2000) primijetio da je svaka politika predstavljanja konstruirana poput specifičnog ideološkog diskursa u kojem se malo pažnje pridaje načinima na koje pojedinačne grupe doživljavaju i interpretiraju te politike, čime je ostvario novu dimenziju promišljanja odnosa tijela Europske unije i država članica ili pristupnica. Može se reći da su pokušaji Europske komisije da sustavnije komunicira europski identitet nailazili, posebice u domeni „samo-definiranja“ etniciteta, na različite vrste protuodgovora (usp. Shore 1993:783). Zbog toga drži da su programi poput „Europe naroda“, proizašli iz osmišljavanja onog zajedničkog europskim narodima, podrazumijevali „razgradnju nacionalne države i s njom povezanih ideologija nacionalizma“ (usp. Shore 1993:787), te zapravo izazvali nepredviđenu kontrareakciju. Za Shorea je konceptualizacija nove Europe – pomirenih nacionalnih država, u stvarnosti odobravalala „benignu, čisto ‘kulturnu’ ekspresiju nacionalnog identiteta“ (ibid. 787, kurziv u originalu) čime je po strani ostavljeno i ostalo nedomišljeno polje negativnih nacionalnih reakcija.

Ovaj tekst govori upravo o hrvatskim simboličkim kontrareakcijama na kulturnu politiku Europe i njezinu „simboličku inicijativu“ (usp. Shore 1993:790). Te su reakcije razmatrane kao etno-estetizirana izvedba suvereniteta oblikovana primarno „u susretu“ s Europom. Takvim je reakcijama smanjen učinak koji je kreacija „jedinственog kulturnog europskog prostora“ (usp. Shore 1993:790) trebala imati, te je naznačen lom koji se dogodio u recepciji nadnacionalnih programa Europske unije od strane članica i zemalja pristupnica. One su unatoč „posjedovanju svijesti“ o zajedništvu izražavale različit stupanj „entuzijazma“ o navedenoj ideji (Worcester prema Shore 1993:790), a političko polje pretvorile u polje kulturne borbe za raspoznatljivost.

## **KULTURNE POLITIKE KAO „TRANSKULTURACIJSKI TEKST“**

U analizi metafora koje se nalaze u diskurzivnoj pratnji ulaska različitih država u europsku zajednicu, Tanja Petrović kao konstitutivnu zamjećuje metaforu puta:

U tom kontekstu se metafora puta javlja kao suprotnost statičnoj slici EU kao građevine koja implicira sigurnost i zaštitu. Do cilja – članstva u Europskoj uniji – države kandidati mogu doći različitim prevoznim sredstvima, na primjer vozom ili brodom. (Petrović 2012:50)

Ponudivši u naslovu poglavlja ideju da je „Pridruživanje EU (...) put“ (ibid. 49), Petrović nudi dvije temeljne odrednice ove metafore. S jedne strane ona ukazuje da je ulazak u EU doslovno pojmljen kao put na koji se kreće različitim prijevoznim sredstvima, odnosno putuje se različitim brzinama, dok s druge strane ova metafora proizvodi vrednovanje putovanja kao faze tijekom koje se događa preobrazba, rast, izvanjsko propitivanje ili testiranje „putnika“. Konačni cilj puta tako je „ispunjavanje uslova i kriterija“, morfološka preobrazba putnika koja se događa u putovanju, a realizira na odredištu. Takvo je putovanje obilježeno i svim popratnim putničkim sadržajima: mučninom, tegobom, dužinom (usp. Petrović 2012:51). Hrvatska je u Europu krenula metaforom vlaka, a njezin put nije bio jednostavan i linearan: „Kada smo pokrenuli vlak za Europu bilo je mnogo skretničara koji su pokušavali skrenuti vlak“ – kazala je premijerka Jadranka Kosor, 2011. godine uz kraj pregovora Europske unije i Republike Hrvatske (J.G. 2011)

Pristupanje Republike Hrvatske u Europsku uniju obilježeno je i metaforom leta. U programu Delegacije Europske unije za 2009. godinu značajno mjesto zauzeo je koncert dječjih zborova „Kikići“ i „Mali Sesvećani“ održan na zagrebačkom gradskom jezeru Bundeč, kao i izdavanje glazbenog CD-a naslovljenog „Poleti pjesmo do Europe“.<sup>4</sup> Objašnjavajući intenciju toga projekta Delegacija Europske unije u Republici Hrvatskoj

---

<sup>4</sup> <http://www.delhrv.ec.europa.eu/?lang=hr&content=1794> (pristup 4. 2. 2014.).

navodi: „Ovaj projekt tematski obrađuje te djeci približava temeljne ljudske vrijednosti, važnost očuvanja prirode, obrazovanja djece i mladih“.<sup>5</sup>

Stihovi pjesme koja je nasloвила album uvukli su djecu u projekt Europe kao projekt budućnosti. Zazivajući njihovu nevinosti i intuitivnosti, djeca su postala adresati prave „preobrazbe“ u Europljane i garant dobro odabranog smjera te lakoće dostizanja europskoga cilja. Kao ptice u letu, stihovi pjesme s lakoćom putuju i dostižu ciljeve daleke dječjim koracima:

Poleti pjesmo do Europe  
Ponesi mog djetinjstva stope  
Jer djeca znaju pravu rutu  
Djeca su uvijek na pravom putu.<sup>6</sup>

Istraživanje koje smo poduzeli 2008. i 2009. godine može danas poslužiti kao dobro mjesto za etnografsku analizu optičaja kulturnih metafora i slika tijekom hrvatskog puta u Europsku uniju. Ono nudi odgovore o načinu na koji su pojedini gradovi u Hrvatskoj reagirali na simboličku reprezentaciju Europske unije i koje su to spontane kulturne politike/prakse vodile gradove i građane da se predstavljaju na zabilježen način u situacijama simboličkog izazova – povodom tjedna Europske unije. Opservacije tog „etnografskog susreta“ (predstava, radionica, igrokaza), u stimuliranom kulturnom kontaktu Europske unije i hrvatskih građana, odnosno hrvatskih gradova (budući su građani u projektu susreta sudjelovali više kao publike u spontanim činovima promatranja i reagiranja na inscenirane administrativno organizirane događaje etnografskog „susreta“ dviju koncepcija kulturne promidžbe) izložit ćemo niže u tekstu. „Susrete“ tretiramo kao simbolički motivirane akcije koje ciljaju „mobiliziranju sentimenta i javnog mišljenja“ (Shore 1993:790) u kojima smo i mi kao istraživači bili dio ciljane javne publike. Kao „politički valjan“ i simbolički pertinentan oblik pregovaranja simbolima, akcija *EU bus* postavlja se u središnji dio ovoga rada, iako se „simboličkim mjerama“ koje je poduzimala Delegacija Europske unije ponekad oduzima na važnosti

---

<sup>5</sup> (ibid., kao bilješka 4).

<sup>6</sup> Stihovi pjesme „Poleti pjesmo do Europe“ (ibid., kao bilješka 4).



kao „kozmetičkim“, „sekundarnim“ ili pak sredstvima „zamagljivanja“ pravih problema Europske unije (usp. Shore 1993:790). Isto tako, naš je interes usmjeren na „odgovore“ koji se događaju u „zoni kontakta“ u kojoj su različita administrativna tijela i građani RH zatečeni na manifestacijama poput *EU busa* ponudili svoje vizije ulaska Hrvatske u Europsku uniju kroz različite oblike transkulturalijskih tekstova.

Naše svjedočenje procesu o kojem se govori kao putu tumačimo iz perspektive kontakta u čijem je temelju asimetričan odnos iz kojeg proizlazi diskurzivni i simbolički repertoar odgovora. Doživljaj tog procesa intenzivirao se kroz susret u svojevrsnim „kontaktnim zonama“, kako ih opisuje Mary Louise Pratt.<sup>7</sup> Točnije, svaki događaj predstavljanja *EU busa* u pojedinom gradu promatrali smo kao „društvene/socijalne prostore u kojima se kulture (bitno različite) susreću, sudaraju, bore često u kontekstu visoko asimetričnih odnosa moći“ (Pratt 1991:34). U propitivanju mogućnosti ovoga koncepta po strani ostavljamo njegovu postkolonijalnu utemeljenost i snažno tumačenje kojim je postsocijalističko stanje nemoguće u potpunosti cijepiti postkolonijalnom teorijskom misli (usp. Obad 2012). Posebno zato što nam se čini važnim da je učinke kolonijalnog stanja vrijednije promatrati kroz „lokalni kontekst, u kojem se, kroz proteklih dvadeset godina, *domaći* nacionalizam za lokalno stanovništvo pokazao znatno razornijim od utjecaja stranih sila i središnjih europskih nacija“ (usp. *ibid.* 23). Odnosno, da je za promišljanje kulturnih praksi predstavljanja u kontekstu hrvatskog pristupanja Europskoj uniji iste potrebno promotriti i „simbolički, a ne [isključivo kao] pravni ili ekonomski nerazmjer moći“ (*ibid.* 24), budući je zauzimanje simboličkog polja i na njega naslonjenih diskurzivnih praksi od strane nacionalnih političkih elita znatno pridonijelo zamjeni političkih diskursa onim simboličkim.

---

<sup>7</sup> Koncept kontaktne zone ovdje je preuzet od Marry Louise Pratt kao način promatranja zajednica koje se izgrađuju, kako kaže sama Pratt, u jezičnoj, komunikacijskoj i kulturnoj homogenosti tek po kontaktu sa drugom ili stranom „zajednicom“. „Sudar“ dviju „zajednica“ kakvom smo posvjedočili u terenskom istraživanju 2008. i 2009. godine, pri čemu jednu zajednicu vidimo kao „Europsku uniju“ predstavljenu *EU busom*, a drugu vidimo kao matičnu, hrvatsku zajednicu, pokušavamo promatrati kao trenutak u kojem se oblikuju različiti administrativni, kolektivni, a zatim i spontani, individualni odgovori na izazov susreta sa elementom stranosti i drugosti.

U knjizi *Imperial Eyes*, Pratt je ponudila koncept „transkulturacije“ te ga je definirala kao proces u kojem podređene kulture u kontaktnoj zoni na raznovrsne načine određuju „što će apsorbirati u svoju vlastitu kulturu i kako će to preuzeto koristiti“ (Pratt 1992:6). Naravno, kako vrijedi za sve što emanira iz dominantne kulture, tako vrijedi i za specifičnu sliku koju je konstruirala dominantna kultura o onoj podređenoj. Za naše je istraživanje stoga „transkultracija“ postao drugi naziv za simbolička sredstva kojima su se administrativna tijela ili pak građani u spontanijama reakcijama odlučili ispuniti „očekivanja“ izazvana susretom kultura, pa su stoga i predstave koje su „izvodili“, simbolički argumenti koje su rabili i zazvani diskurzivni oblici, drugim riječima – ono što su crtali, razgovori koje su vodili, programi koje su osmišljavali, bili tek odraz toga simboličkog (ne)razaznavanja posebnosti Hrvatske u Europskoj uniji. U prigodi kontakta oni su ocrtavali lice „straha“ od nerazpoznatljivosti. Kao takvo to se lice najčešće manifestirao „ulascima u – i izlascima iz – retorike autentičnosti“ (Pratt 1991:40). Zbog toga je naše praćenje *EU busa* zapravo postalo praćenje realizacije „transkulturacijskih tekstova“ oblikovanih u diskurzivnim praksama hrvatskih administrativnih i upravnih tijela gradova koji su pripremali dočeka *EU busa*. U tom smislu su i „transkultracijski tekstovi“ – drugim riječima diskursi oblikovani u trenutku dočeka – zapravo „reprezentacije koje Drugi (u ovom slučaju Hrvatska) konstruirao kao odgovor“ (ibid. 35) na internalizirane i „etnografirane“ sebe. Oni su dali poticaj za prožimanje kulture i utemeljiteljskih mitova nacionalnih država unatoč tvrdnjama poput one Terryja Eagletona koje pružaju sasvim drugačiju vizuru razvoja odnosa kulture i nacije–države. Temeljeći svoje razmišljanje na polaganom raskidanju formativne veze između kulture i politike, Eagleton drži da je „romantičko-nacionalistički mit o jedinstvu kulture i politike, koji je svojodobno izvanredno poslužio brojnim nacijama državama“ (Eagleton 2002:79) zapravo u odumiranju. No čini se da nije svugdje tako. Upravo je ideološka pozadina kulturne politike hrvatskog ulaska u Europsku uniju, koja se odvija u prostoru etnosfere, velikim dijelom još uvijek naslonjena na mitotvornu apsorpciju (etno)kulture i diskursa autentičnosti kao političkog argumenta. Ono što će zasigurno razlikovati kontekst kolonijalnog susreta s drugom kulturom kakvog opisuje Pratt, od hrvatskog susreta s Europskom unijom jest višestruka upletenost različitih diskursa o Drugom koji su upisani u pojedine grupe i prije nego se zona

kontakta simbolički manifestira. Umjesto ostvarenja kontaktnog prostora kao europske platforme on je iskorišten kako bi se proradila i konstruirala nova–stara razlika i ostvarilo mjesto za ambivalentnost tranzicijske naracije o etničkom pripadanju. Kako je upozorila Ines Prica (2007), na prostorima tranzicijskog diskursa nastanjene su kulture koje ne shvaćaju svoje tranzicijsko stanje samo kao mjesto početka ili kraja nekog političkog kretanja, već kao jasnu ideološku matricu pomoću koje je moguće prisvajati ali istovremeno i subvertirati globalne i lokalne naracije. Ono što smo imali pred sobom u pohodu *EU busa* bila je dakle osmišljena scenografija u kojoj su se jasno ocrtali nadnacionalni identifikacijski elementi Europske unije, ali i njihovi odrazi na tranzicijskom tlu koji su se simbolički opirali nadnacionalizmu i upirali u „etnografirano“ sebe.

Takva je simbolička naracija bila posebno vidljiva u pokušaju ovladavanja strahom izazvanog tijekom procesa suočavanja s konačnim „susretom“ s Drugim, koji se u hrvatskom slučaju imao realizirati dovršenjem pregovora o ulasku Republike Hrvatske u Europsku uniju. Anticipirajući i prepoznajući vernakularnu narav strahova izazvanih „susretom“ s Drugim, Ministarstvo vanjskih i europskih poslova u brošuri nalovljenoj „Mitovi i legende o Europskoj uniji“ (2011) adresiralo je najčešće topose straha. Suočavanjem s populističkim političkim argumentima euroskeptične političke javnosti (usp. Bajruši, Cvitić, Romić 2004)<sup>8</sup>, koja je svoju političku profilaciju temeljila na artikulaciji gubitka etničke i kulturne raspoznatljivosti u europskom simboličkom prostoru, Ministarstvo je pokušavalo demitologizirati politički diskurs ulaska Hrvatske u Europsku uniju. U tekstu „Mitovi i legende...“ tako se taksativno pobrojalo „najveće“ kulturne i nacionalne strahove izazvane „susretom“ s političkim ujedinjenjem. Kao početni mit adresira se tvrdnja da „Hrvatska može i bez EU-a“. Ovaj mit razlaže se konstatacijama o dobrobiti ekonomskog

---

<sup>8</sup> Javnu sentimentalizaciju oko ideje ugroženosti ‘sira i vrhnja’ proveo je Nenad Ivanković, hrvatski novinar u političkoj epizodi osnivanja euroskeptične stranke desne političke orijentacije – Samostalnost i napredak, 2004. godine. Tom prilikom pokreće javnu kampanju „Sir i vrhnje“ koja je trebala pobuditi i konsolidirati euroskeptične i antiintegracijske glasače u RH (usp: *Nenad Ivanković osnovao novu političku stranku* 2004).

članstva Republike Hrvatske u Europskoj uniji i imenovanjem novog straha od „političke izolacije“ ukoliko prevlada euroskeptični odgovor na ujedinjenje. Na njega su naslonjeni „mitovi“ o gubitku političkog suvereniteta, ekonomske samostalnosti, pada društvenog standarda, rasta nezaposlenosti, nekonkurentnosti te serija mitova o opasnosti od regionalnih i neojugoslavenskih integrativnih procesa (*Mitovi i legende* 2011). Mitološki kompleks kojim se ovdje bavimo proizlazi iz osjećaja izraženog „mitom“ o gubitku nacionalnog identiteta i na njega naslonjene mitotvorne „kulturne slike“ kojima se u kulturnom diskursu ujedinjenja materijalizira taj gubitak. Kao odgovor na populističke političke diskurse koji su obilježili sukobe euroskeptika i eurofila u posljednjem desetljeću u Republici Hrvatskoj, brošura Ministarstva prorađuje mitove po kojima će „ulaskom u EU nestati (...) tradicionalnih proizvoda“, „zabranit će se običaj kolinja“, „ulazak u EU će štetiti hrvatskim vinarima i maslinarima“, odnosno „nećemo više moći peći domaću rakiju“ te „nećemo moći jesti domaći sir i vrhnje“ (ibid.). Racionalizacija navedenih strahova, proizašlih iz ugroze simboličkog repertoara kulturnih specifičnosti, ukazuje da će se proizvodi „zaštititi i registrirati“, a aktivnosti prepoznate kao „tradicionalne“ „moći prakticirati“, „neće biti zabranjene“, ili „neće prestati“. Repertoar kulturnih strahova, proizašao iz ugroza ideja čiji sadržaj prepoznajemo kao tradicionaliziran i vernakuliziran, osnaživao se i živo čitavo desetljeće kao sredstvo lokalne političke održivosti. Na strahovima temeljena javna rasprava o motivima i posljedicama ulaska u Europsku uniju koristila je fantome razaznate kao tradiciju u kreiranju nove simboličke i lokalne identitetne politike.

## **NA POSTAJI PROJEKTA *EU BUSA* HRVATSKA – ETNOGRAFIJE KULTURNIH KONTAKATA**

Projekt *EU bus* Hrvatska nije ni po čemu ekskluzivan.<sup>9</sup> Za nas njegov značaj leži u tome što je omogućio propitivanje praksi (re)simbolizacije u

---

<sup>9</sup> Sličnu je inicijativu zabilježio Mitja Velikonja u Sloveniji pa tako govori o „*evrobusu*“ koji je zapravo putujuća biblioteka i informacijski centar, gdje su se mogle dobiti razne informacije o Europskoj uniji i našim pripremama i razlozima za priključenje“ (usp. Velikonja 2007:69, kurziv u originalu).

tipičnom etnografskom kontaktu dvaju svjetova. O njemu službene stranice Delegacije Europske unije u Republici Hrvatskoj izvješćuju:

Jedan od najvažnijih projekata koje će Delegacija (...) pokrenuti jest EU bus – Hrvatska 2007. Glavni je cilj toga projekta promicanje EU-a i njegovih vrijednosti diljem Hrvatske. Na taj se način želimo izravno obratiti hrvatskim građanima i osigurati im relevantne informacije o Europskoj uniji i temama vezanim uz EU ali i čuti njihova mišljenja i sugestije o EU-u i procesu integracije u EU.<sup>10</sup>

Projekt se ponavljao tijekom svibnja 2008. i 2009. godine kako bi se obilježio Dan Europe i Europski tjedan. U Hrvatskoj je nailazio na različite oblike podrške, na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou te se osnaživao širokom institucionalnom suradnjom.<sup>11</sup>

Već od početka u medijskom su prostoru o projektu *EU busa* zabilježene cinične reakcije poput onih: „Neće daleko, nema benzina“, ili pak „nadam se da su potrke svjetskih moćnika završili turneju u nekoj provaliji!“. Neki su *blogeri* u diskurs uvukli i etnocentrične opservacije o tome kako bi se ovaj projekt proveo u susjednim zemljama: „U Srbiji bi (...) morali [ići] sa blindiranim autobusom a mi smo kulturna zemlja u kojoj po autobusu može da padne samo kiša a ne kamenje ;-)“.<sup>12</sup>

Naša je etnografija razmatrala dočeka autobusa kao etnografske točke susreta i oblik „kulturnog kontakta“. Prateći autobus 2008. godine proputovali smo Hrvatsku od Zagreba prema Šibeniku, Sinju, Gospiću i povratno preko Varaždina, natrag na početnu točku – Zagreb. Godinu

---

<sup>10</sup> <http://www.delhrv.ec.europa.eu/?lang=hr&content=331>. (pristup 3.2.2014.).

<sup>11</sup> „Program također predviđa održavanje predavanja i rasprava u srednjim školama, fakultetima i/ili gradskim vijećnicama, kao i posjete školama i lokalnim televizijskim i radijskim postajama u suradnji s lokalnim i regionalnim vlastima. Partneri Delegacije Europske unije u Republici Hrvatskoj su Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija, veleposlanstva drugih država članica EU-a, županije i gradovi u kojima će se bus zaustaviti te neke nevladine organizacije“ (<http://www.delhrv.ec.europa.eu/?lang=hr&content=331>) (pristup 3.2.2014.).

<sup>12</sup> (usp. *EU bus završio turneju 2008*, posebno postove blogera: *Gost, rambacamba, grofica\_dunja*).

poslije, autobus smo dočekali u kontinentalnoj i sjeverozapadnoj Hrvatskoj – u gradovima Bjelovaru i Zagrebu, u istoj akciji. U jednotjednom putovanju 2008. zatekli smo se kao ne-sasvim-slučajni-etnolozi na nizu događanja koja su pratila aktivnosti *EU busa*, te ga otpozdravili u Zagrebu u kojem je Europski tjedan završen predstavljanjem Europe jedno subotnje prijepodne na Cvjetnom trgu. Naši su posjeti, susreti, dočeci i sudjelovanja u aktivnostima bili izvanjski ali dobronamjerno tolerirani. Dozvola za vožnju autobusom i sudjelovanje u službenom programu nisu nam udijeljene. Pozvani smo i dobrohotno prihvaćeni da kao dio „stalne“ publike budemo na mjestima na kojima se autobus zaustavljao i bivao dočekivan od lokalnih predstavnika vlasti i okupljenih građana. U tom je smislu naša etnografija bila osiromašena za unutrašnju vizuru priprema, *brifinga*, planova organizatora, točnije, skupine ljudi koji su predstavljali Delegaciju Europske Unije u Republici Hrvatskoj ili pak provodili osmišljeni program. No, kao promatrači i sudionici u predstavljanju, korisnici radionica i spontani sugovornici s roditeljima djece i djecom koja su se uključivala u program ili razgovorima s pričljivim posjetiteljima, neformalno smo se uključivali u događanja u svim gradovima u kojima smo doček pokušali etnografski zabilježiti.

Tim smo susretima naknadno pristupili kao primjerima dvaju oblika diskurzivnih odgovora tj. „transkulturacijskih tekstova“ na podražaj koji zovemo „predstavljanje Europe Hrvatskoj i Hrvatske Europi“. Prvi je lokalni odgovor vezan uz doček *EU busa* nadnacionalan i ekološki osviješten, ispraznjen od lokalnog „etnoslikanja prostora“. Obilježila ga je jaka svijest o zajedničkom europskom prostoru koji uključuje poštovanje kulturne raznolikosti, afirmaciju kulturne baštine i brigu za okoliš. Drugi je odgovor (ili nesporazum) vezan uz tumačenje kulture kao „romantičkog simbola“, smislenog samo u „beskonačnom nizu lokalnih utjelovljenja“ (Eagleton 2002:70) kojim se Hrvatska na putu u Europsku uniju odlučila predstaviti kao jedan od neponovljivih lokalnih i endemskih kulturnih izričaja koji konkurira nerazlikovnom europskom diskursu.

Prvi je odgovor zabilježen u Bjelovaru kroz ekološku izložbu dječjih radova u gradskom muzeju a potom i tijekom dočeka autobusa u Varaždinskom gradskom parku, kojeg su simbolički zauzela vrtićka djeca. U bjelovarskom Gradskom muzeju prigodno je otvorena izložba

bjelovarske vrtičke i osnovnoškolske djece pod nazivom „Roda i voda“<sup>13</sup>, koja je tematizirala brigu za okoliš kao univerzalnu vrijednost svih zemalja Europske unije, a na javno parkovnoj površini ispred muzeja svaka pojedina grupa školske djece dobila je zadatak prikazati pojedinu zemlju Europske unije i njihovu „prepoznatljivu“ kulturnu simboliku.

Varaždinska su se djeca također oblačila u tradicionalne kostime<sup>14</sup> neke od zemalja Europske unije, gradila modele građevina koje reprezentiraju odabranu europsku državu i priređivala informativne panoje, a sam park se pretvorio u niz metonimija nacionalnih reprezentacija. No, jednako tako, svaka nacija, predstavljena djetetom, ostala je jasno izolirana od one druge. Pod budnim okom voditeljica svake grupe pazilo se da se djeca slučajno ne razmire po parku u nekoj vrsti slobodne komunikacije, barem toliko dugo dok ne prođe službeni obilazak predstavnika Europske unije. Nakon obilaska uslijedili su politički govori predstavnika i tadašnjeg gradonačelnika Varaždina, pred publikom sastavljenom od djece i vrtičkih voditeljica. Govor gradonačelnika adresiran prisutnim posjetiteljima uvukao je djecu u specifični politički diskurs budućnosti. Projekt *EU busa* u 2008. godini službeno je vođen s jasnim diskurzivnim načelom međukulturne politike razumijevanja opisane sloganom: “Ne oni i mi – nego ja i ti” (usp. Trkanjec 2008). Ne radeći na razdvajanju već promociji zajedništva, u kojem se zbrajaju i nadograđuju članovi nove pannacionalne europske agregacije, djeca su ciljana i kao metafora budućnosti europskog opstanka i kao zalog nove europske ideje koja se odgaja od najranije dobi. Europa je u svakom slučaju i ovdje oslikana kao budućnost (usp. Petrović 2012:61) koja se njeguje, na koju se odlučuje, za koju se „radi“. U okrenutosti djeci kao budućim europskim sugrađanima, projekt *EU busa* nije se pokazao samo kao edukacijski projekt smanjivanja kulturnih tenzija i posredovanja ideje kulturne pluralnosti i raznolikosti, već i kao podloga za razaznavanje najneposrednijih kulturnih i identitetnih sadržaja kojima se samo-poima i samo-reprezentira izabrana kulturna slika Hrvatske kao zemlje kandidatkinje.

---

<sup>13</sup> [http://delhrv.ec.europa.eu/images/article/File/bjelovar\\_hr.pdf](http://delhrv.ec.europa.eu/images/article/File/bjelovar_hr.pdf) (pristup 3. 2. 2014.).

<sup>14</sup> [http://delhrv.ec.europa.eu/images/article/File/varazdin\\_hr.pdf](http://delhrv.ec.europa.eu/images/article/File/varazdin_hr.pdf) (pristup 3. 2. 2014.).

Diskurs kulturne raznolikosti i „mainstreamiranje raznolikosti“ u tim je prilikama bio sastavni dio javnih politika Europske unije (usp. Vertovec 2012:292) ali i lokalnih odgovora. Vješto preuzet i mimikriran u folklorno predstavljanje europske kulturne šarolikosti, koncept kulturne raznolikosti se izvodio kao dobro naučena pokazna vježba unatoč tome što je mnoge moglo mučiti pitanje „tko je adresiran idejom raznolikosti?“ (usp. *ibid.* 296).

Konstatirajući da je Europa ta koja „navodno, spaja različitosti“, a simbolički se predstavlja naglascima na kulturnu polimorfnost, baštinsku raznolikost, različitu povijesnu tradiciju, Mitja Velikonja ukazao je na najčešću dimenziju „slavljenja Europe“ u lokalnim kontekstima (Velikonja 2007:74). Pomirene retoričkim sloganima integriranja odnosno ujedinjenja, europske različitosti nisu se trebale aktivirati u prostoru kontrareakcije, već u prostoru mimeze folklornog nadnacionalizma.

No drugi oblik odgovora na događaj kulturnog kontakta iniciranog *EU busom* ne pojavljuje se nužno kao odgovor na mjere za promicanje raznolikosti kako ih opisuje Steven Vertovec (2012). Vertovec, naime pokazuje da je jedan aspekt raznolikosti motiviran „priznanjem“ i upriličen „mjerama koje žele promicati dostojanstvo i samopoštovanje manjina, pozitivne društvene slike“ (Vertovec 2012:298). U politikama raznolikosti tako stoji i poetska ideja priznanja kojom se manjine u najširem smislu riječi uvode u socijalni imaginarij tolerantne kulture većine. Iako je vapio za „priznanjem“, drugi je „odgovor“ na činjenicu susreta konstitutivno oblikovan kao isključiv, romantičan i etnonacionalan. Doček *EU busa* u Sinju bio je reprezentativan za kontakt Europe kao nejasne ali ipak metafore većine i jedne zajednice u „srcu Hrvatske“ koja predstavlja marginalnu i manjinsku grupu. Središnji gradski trg u Sinju tom su prigodom kao „odbor za doček“ simbolički zauzeli članovi folklornih društava, mažoretkinje, članovi ženske i muške klape, znatiželjni građani. Osim malog prostora uz sam *EU bus* parkiran u jezgri grada, mjesto za djecu, neorganizirane svjedoke uzavrelog zbivanja o subotnjoj jutarnjoj šetnji, zauzeli su predstavnici Delegacije, „gradski oci“ i lokalna politička elita. Vrativši se u prostor omanjeg mjesta za djecu na kojem su uz stol i stolice posjedali slučajni šetači s podmlatkom, zatekli smo tematsku likovnu radionicu „Ja Europljanin“ i oca s devetogodišnjim sinom školarcem koji je sjedio za



stolom i crtao. Otac, koji je ponosno stajao uz sina i podučavao ga riječima „Marijo, nacrtaj hrvatsku zastavu“, a nama poručio – „znate ja sam bio hrvatski branitelj“ i „moj mali jako dobro crta“, budnim je okom pazio kako njegov sin shvaća zadatak „Ja Europljanin“. Pauzu u razgovoru iskoristio je da proširi naputak: „ostatak papira *pofarbaj* u plavo i doctaj žute zvjezdice“ – rekao je sinu. I dok je zaneseni otac svoje dijete hvalio, promatračka pozicija nudila je ekskluzivnu odmaknutost od kolektivnog osjećaja da se trenutna situacija mora promatrati kao prilika da se odgovori na podražaj susreta kristalizirajući sliku o sebi, upravo onako kako je to Pratt primijetila, procesom transkulturnacije. Ovaj susret obilježilo je emocionalno poimanje Europe prema kojoj se u tom trenutku tek kretalo a koji je u sebi krio tihi strah od kulturne i etničke anonimizacije, upućujući na opasnost od gubitka netom stečene suverenosti. One, koja se simbolički da izraziti hrvatskom zastavom, napisanim imenom države, trikolornim podlogama dječjih crteža, crvenobijelim rasterom hrvatskog grba, imenom grada. Poput sinjske djece i šibenska djeca najangažiranija su bila u „kreativnom kutku“. Dok je jedan od dječaka u gužvi za stolom zainteresirano pitao: „šta triba (crtati)?“ – ponudivši pitanje voditeljicama u želji da ispuni očekivani a neizgovoreni cilj, djecu je zapravo ponajviše zanimalo što se od njih očekuje i da li da nacrtaju zvjezdani krug koji vide na *EU busu*? Jedan od njih upitao je voditeljicu – „Jel ima 12 zvjezdica [u zastavi Europske unije], (...) i jel [ono što je nacrtao] premali krug zvjezdica?“ Drugi su se odlučili, poput malih Sinjana, osigurati simbolički repertoar suverenosti: „ja ću hrvatsku zastavu [nacrtati]“ – predložio je jedan od dječaka, a ekipi sugerirao da „nacrtat neko šibenski grb“.

Sinjski i šibenski kontakti tako su se pokazali kao situacija intuitivnog simboličkog otpora kulturnom „eurocentrizmu“ (Eagleton 2002:20), odnosno dječji/roditeljski odgovor shvaćanju europeizacije kao procesa gubitka povijesti i razvlaštenja narodnog duha (Jezernik 2007:260). Na sličan način uprizoruje se i kontakt u Gospiću, koji tumačimo kao odgovor europskoj „kulturnoj nespecifičnosti“ tj. univerzalističkoj i nerazlikovnoj tendenciji europskog prostora kulture. Dok predstavnik Delegacije Europske unije u Republici Hrvatskoj na otvorenoj novinskoj konferenciji održanoj 28. travnja 2008. godine, uz najavu programa pokušava zahvatiti upravo ovaj aspekt nesporazuma – kazavši da je jedan od ciljeva projekta *EU busa* „smanjenje straha i pogrešnih predodžbi“, odgovori

lokalnih zajednica pokazuju da je kulturna prepoznatljivost osnovna os i argument njihovih predstavljačkih politika. Na svečanosti dočeka *EU busa* u Gospiću osnovnoškolska djeca su priredila folklorni igrokaz koji se odigrao kao prikaz „snubljenja“/zavođenja mlade u ambijentalnom i folklornom „citu“ nekadašnjeg pastoralnog života Ličana. Iako se ovoj, moguće i ne toliko pomno odabranoj, „ljubavnoj sceni“, moglo dati romantično tumačenje koje bi igrokaz pastira, pastirice i ovce vidjelo kao čin iskazivanja ljubavi lokalnog stanovništva upućene Europi, čini nam se da je drugo transkulturaciono tumačenje ove pastoralizmom opterećene scene važno zbog neobične usidrenosti u folklorizirane predodžbe i njihovu javnu (političku) te autentizacijsku funkciju. Taj je predstavljajući scenarij ukazao na kompleksan odnos nacionalne ideologije i vladajućeg poretka te predstavnika Europske komisije za čije se „oči“ igrokaz odvijao, koristeći (folkloriziranu) etnokulturu kao tiho „ideološko oružje“ (Eagleton 2002:4).

Scena u kojoj se nalaze pristupnici Europskoj uniji, tj. lokalni predstavnici zemlje kandidatkinje i sam predstavnik Europske unije, kakva je bila ona gospićka, nije specifična samo za Hrvatsku. Ovakva je „slika“ nerijetko pratila i slovensko pristupanje Europskoj uniji, a Tanja Petrović zaključuje da je ista:

povezana (...) sa stvaranjem predstave o Drugima kroz njihovu ‘folklorizaciju’, tako što se oni predstavljaju kao autentični (...) i upravo takvom reprezentacijom se uspostavlja hijerarhija unutar *evropske porodice* između ‘starih’, modernih Evropljana i ‘novih’, prikazanih kao ‘pridošlice odevene u tradicionalno sukno, koje tek treba da se ‘popnu’ u visoko društvo’...“ (Velikonja prema Petrović i Petrović 2012:46)

Istovremeno dok Velikonja (2007) i Petrović (2012:45) navode problem paternalizma kao obilježja javnih događanja uoči slovenskog pristupanja Europskoj uniji, hrvatski primjeri koriste izraženije oblike sadržajne samofolklorizacije kulture u javnim događanjima u procesu hrvatskog pristupanja Europskoj uniji. Oslonivši se na učinke „transkulturacionog teksta“ ovi sadržaji istovremeno su primjeri ideološkog pregovaranja simbolima ali i primjeri lokalne „pedagogije otpora“ (usp. Pratt 1991).

## **„TUPRIPADAMO“ – UZSLUŽBENI PROGRAMSVEČANOSTI POVODOM ULASKA REPUBLIKE U EUROPSKU UNIJU**

„EU. Tu pripadamo“ glasio je slogan upućen mobilizaciji glasača za izlazak na referendum o izjašnjanju o ulasku Republike Hrvatske u Europsku uniju. Objašnjenje koje je ponudilo nadležno ministarstvo i autori naglašavalo je njegovu ambivalentnost: „Slogan označava trenutačno stanje, da smo svoji na svome, i da ćemo za dvije godine pripadati EU. Imamo državotvorne elemente i elemente pripadnosti EU“.<sup>15</sup> Takav način reprezentacije hrvatskog referenduma o pristupanju Europskoj uniji rezultat je diskurzivnog polja unutar kojeg su se zauzimali stavovi o odnosu Europske unije i Hrvatske. Kao i druge države sa Balkana, i Hrvatska je svoje mjesto u Europskoj uniji smatrala nečime što joj pripada, što je utemeljeno u povijesti (usp. Velikonja 2007:45). Ovi su motivi, kako smo već naveli, dugoga trajanja. Oni opsjedaju javni diskurs od trenutka kada je otvoren politički prostor hrvatskom pristupanju Europskoj uniji. Tako se za mnoge dionike medijskog prostora: „Hrvatska [ulaskom u EU] vratila kući“ (usp. Obućina 2013), a za drugog hrvatskog predsjednika, Stipu Mesića:

Naše pripadanje tim korijenima i duga tradicija našega trajanja pod europskim svodom moraju biti čvrsta garancija da se krupnim koracima možemo brzo i formalno vratiti u tu zajednicu naroda koja nas prihvaća bez utega naše nedavne prošlosti, bez usko nacionalnih opterećenja uronjenih u mitologiju koja za posljedicu imaju izolaciju od suvremenog svijeta. (usp. Celevski 2000)

Za dopisnike *Hrvatskog fokusa*, konzervativno orijentiranog tjednika, „vraćanje“ Hrvatske Europi „moglo se ostvariti jedino oslobođenjem od velikobratskog davljeničkog zagrljaja“ koji podrazumijeva prije svega Jugoslaviju. Pa su tako u diskursu toga lista „Jugoslaveni uvijek bili protiv hrvatskog povratka u Europu“ (Đotlo 2013) čime se metafore puta i povratka

---

<sup>15</sup> Članak Adriana Milovana „Pogledajte novi slogan i vizualni identitet kampanje o ulasku u Uniju: EU. Tu pripadamo“ izvijestio je o pristupnoj mobilizaciji građana kroz pojačavanje diskurzivne afirmacije EU i vizualno definiranje simbola hrvatskog ulaska u EU iz 2011. godine (Milovan 2011).

dadu smjestiti u ambivalentno euroforično-balkanofobično okružje javnog diskursa u Hrvatskoj tijekom proteklih 20 godina.

Najčešća samoreprezentirajuća tvorba koju balkanske države koriste kada se stavljaju u odnos sa Europom jest ona o „povijesnoj utemeljenosti“ toga odnosa. Ona je premrežena vjerskopolićkim diskursom o pripadnosti srednjoeuropskom civilizacijskom krugu a time nužno i prostorima „predziđa kršćanstva“ (usp. Petrović 2012:53–55; Prica 2011:35–36). Slično je primijetila Orlanda Obad (2011) u etnografiji pregovaranja Hrvatske i Europske unije, identificirajući kako su i europski pregovarači bili uvućeni u sličan kontekst apostrofirajući austro-ugarsku komponentu hrvatskog nacionalnog identiteta tijekom razmatranja inače vrlo pragmatičnih političkih i ekonomskih pitanja. Problem kulturne i identitetske razlike, ostvaren mitemom pripadanja, tako je krajem 20. i početkom 21. stoljeća iznova smješten u politički, ekonomski i strateški okvir ujedinjenja.

Europska unija kao institucionalni okvir novog oblika definiranja kulturne razlike konstruira je, pomalo paradoksalno, kroz skup raznovrsnih praksi ćijim udovoljenjem pojedina društva postaju njenim dijelom. U svećanosti pristupanja Hrvatske EU predsjednik Europskog parlamenta Martin Schulz upravo je apostrofirao takav odnos spram europskog identiteta: „Europa – ona je tu za svoje građane. Europa – kakvu želimo. Europa – koju ćemo zajedno takvom izgraditi“.<sup>16</sup> Drugim rijećima Europa je ponuđena kao okvir unutar kojeg se konstruiraju raznovrsne želje koje nikada ne stvaraju neki konaćni oblik. Europa tako postaje prazno središte koje se ne popunjava nekim gotovim sadržajem već automatskim ponavljanjem procedura. Źižekovo ćitanje Pascala iznimno je korisno za shvaćanje Europe kao vjerovanja: „Pascalov je konaćni odgovor dakle: mani se racionalne argumentacije i naprosto se pokori ideološkom ritualu, omami se ponavljanjem besmislenih gesta, ponašaj se kao da već vjeruješ i vjerovanje će doći samo“ (Źižek 2002:63). Govoriti o Europi kao o nekoj instanci s koje se može promotriti vlastito mjesto uvijek je osuđeno na promašaj. Dakle, ne postoje europski obićaji i vrijednosti (osim možda vrlo nejasnih, poput opredjeljenja za mir i demokraciju, koje se vrlo često zaustavljaju na granicama same Unije) koje bi trebalo slijediti i spram kojih

---

<sup>16</sup> (usp. *Predsjednik EU parlamenta Martin Schulz* 2013).

bi se pojedina društva mogla orijentirati. Društva su sama, kao i pojedinac pred zakonom, prisiljena stvarati dodatno objašnjenje za procedure koje zakon od njih zahtijeva. Ili, ponovno riječima Slavoj Žižeka:

Ono što je dakle potisnuto, nije neko tajanstveno porijeklo zakona već sama činjenica da Zakon ne treba shvaćati kao istinit, već samo kao nužan – činjenica da se radi o autoritetu bez istinitosti. Nužna strukturalna iluzija koja tjera ljude da vjeruju kako se istina može pronaći u zakonima upravo opisuje mehanizam transfera: transfer je tako pretpostavka Istine. Značenje iza glupe, traumatične, nekonzistentne činjenice Zakona. (Žižek 2002:61)

U tom smislu simbolički pregnantnu večer ulaska Hrvatske u Europsku uniju možemo promotriti kao trenutak transfera u kojem Europa putem svojih predstavnika nudi sjedinjenje s apstraktnim sjedištem, a Hrvatska kao odgovor nudi konstrukciju i svoju vlastitu istinu središta – viziju kulturnog jezgra kojoj je oduvijek pripadala. Njome je adresiran „apstraktan“ kulturni imaginarij Europe te je ponuđena vizija „istine“ o Hrvatskoj u Europi. Svečanost ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju morala je, čini se, stoga odgovoriti na niz pitanja: kako dokazati da pripadamo tome prostoru kojem oduvijek pripadamo, iako tek naslućujemo i nagađamo što on predstavlja? Odnosno, kako jasno pokazati da „pripadamo“ mjestu koje slijedom „nesretnih“ okolnosti gledamo izvana, iako jasno osjećamo svoju „uključenost“ i pravo „bivanja unutar“. Jedan od modela ovog dokazivanja „amorfnom središtu“ ostvario se u „kulturno euforičnim“ scenama proslave nabranjem i ponavljanjem „kulturnih slika“ pripadanja. Objedinivši „visoku“ i „nisku“ kulturu, njezine elitne i vernakularne značajke, proslava ulaska označila je vrhunac dokazivanja vjere u kulturnu pripadnost. „Spoj tradicije i modernog“ (usp. M.K.S. 2013) kao ideja kulturnog predstavljanja na samoj svečanosti pokazala se kao pomirivanje nelagode u adresiranju mitema kulture. Ona je branila „pripadanje“ dokazima o starosti (renesansno i novovjekovno glazbeno, književno, arhitektonsko i tehnološko nasljeđe), vrednovanoj tradicionalnoj baštini (scenama iz odabrane materijalne i nematerijalne baštine registrirane pri UNESCO-vim baštinskim registrima), suvremenoj glazbenoj produkciji. Svojevrsnom „smotrom kulture“ sam čin ulaska osnažuje se kao posljednja instanca dokazivanja „istine pripadanja“, logike

„dugog trajanja“ i logike „hodanja ukorak“ koje nam otvaraju prostor završne argumentacije o bivanju sličnima ali ne istima. Dovoljno sličnima da rezoniramo kao kulturna istost, dovoljno drugačijima da ostavimo prostora za samozadovoljavajuću euforiju kulturne različitosti.

No, svečanu proslavu ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju ne treba promatrati tek kao selekciju elemenata koji konstruiraju Hrvatsku istinu o Europi, već način na koji se selektiranim elementima dodjeljuje novo simboličko mjesto. Označitelji čiji je smisao bio fiksiran na jedan način, počinju zadobivati nove naslage značenja. Veliki dio materijala koji se tom prigodom koristio za reprezentaciju ideje „EU. Tu pripadamo!“ crpio se iz tradicijske kulture. Mjesto tradicijske kulture unutar nacionalnog diskursa samo je po sebi ambivalentno – ono istovremeno označava klasnu podjelu i nacionalno jedinstvo. „Budući su vrijednosti kulture univerzalne, ali ne specifične, one se ne mogu razvijati bez neke vrste lokalnog određenja“ (Eagleton 2002:69). Dok se u programu svečanosti službenog pristupanja Republike Hrvatske Europskoj uniji folklorizirana kultura razumijevala kao repozitorij etničkog identiteta, njoj je parirala visoka hrvatska kultura koju je građanska klasa filtrirala i ispostavila u čistoj formi. „Poput svih najdjelotvornijih oblika moći, visoka kultura sebe predstavlja kao oblik moralnog uvjeravanja“ (Eagleton 2002:70). Istovremeno, reprezentacija se gradila kroz „simbolički višak“ ostvaren na strani folkloriziranog (onog što građanska klasa, izgubivši etničku komponentu, nema toliko vidljivo izraženo). Zadatak reprezentacije na strani građanske kulture ostvario se kroz „vezu između specifične civilizacije i univerzalnog čovječanstva“ (ibid. 70). Upravo nemoć i jedne i druge strane (podijeljenog) društva da dodijeli neki pozitivan sadržaj etničkom identitetu ili da definira univerzalni, omogućila je da se konstruira društvena pripadnost. Postavlja se, naravno, pitanje mijenja li se takav osjećaj pripadnosti kada društvo mijenja svoju poziciju. U slučaju ulaska Hrvatske u Europsku uniju etnički identitet mijenja svoju poziciju „praznog označitelja“ i njemu se dodjeljuje neki specifičan sadržaj. Na nekoliko mjesta taj se pomak mogao detektirati, primjerice u govoru litavske predsjednice koja je koristila metaforu zajedništva košarkaške momčadi. Svaki član tima donosi neke svoje specifičnosti, a tim na raznovrsne načine koristi taj sadržaj. Ulazak u Europsku uniju je tako pred hrvatski etnički identitet postavio zahtjev za sadržajnim ispunjenjem. No, to sadržajno ispunjenje nije od odlučujuće

važnosti za članstvo, koliko god da se to naglašavalo u govorima pojedinih političara na svečanosti. Nadnacionalni identitet Europske unije odigrava se u sasvim drugom polju, polju koje načelno negira kulturni identitet. Ukoliko se pobliže promotri politika kulturne razlike u Europskoj uniji, svedene pod slogan „Jedinstvo u različitosti“, na vidjelo dolazi sasvim novi tip artikulacije društvene podijele. S jedne strane su oni subjekti kojima je kultura sudbina i s druge onih koji vlastiti kulturni identitet shvaćaju tek kao jednu od mogućih opcija u životu. Takav tip artikulacije kulturne razlike onaj je u kojem je „izvor barbarizma kultura, direktna identifikacija s posebnom kulturom koja pojedinca čini netolerantnim prema drugim kulturama“ (Žižek 2007). Time kulture postaju mjesto privatnosti i užitka, a ne više kolektivne identifikacije.<sup>17</sup> U tom smislu svečanost ulaska Hrvatske u EU posljednji je čin u fragmentaciji kulture koja u takvom izlučenom stanju može biti prihvatljiva bilo kome u Europi. Istovremeno, taj je čin bio i simboličko sredstvo generiranja nove subjektne pozicije sa sasvim novim identifikacijskim sredstvima. Ta je subjektna pozicija upravo ona koja omogućava stvaranje subjekta koji je oslobođen kulturne identifikacije i koji vlastitu kulturu poima tek kao jednu od mogućih opcija u životu. Narativ koji je pružala svečanost ulaska dodatno utemeljuje takav stav. Većina sadržaja u svečanosti bila je izabrana iz tradicijske baštine: lepoglavska čipka, ojkanje zaleđa Dalmacije i Like, međimurska glazba, zvončari Primorja, a tek pri kraju pojavljuju se, u formi projekcija, padobran, penkala i torpedo kao mjesta „općih civilizacijskih dosega“ na prostoru Hrvatske. Klasna razlika koju je etnologija konstruirala kroz tradiciju (višak i manjak tradicije) dobila je novu podjelu u svečanosti ulaska u kojoj se tradicija isporučuje kao gotov proizvod i prestaje biti mjestom društvene identifikacije. Mjesto praznog označitelja, nulte institucije, trebala bi zauzeti Europska unija. No ne više kao neka vrst potrage za nekim gotovim sadržajem u kojem se ujedinjuju pojedine grupe (etničke, nacionalne i sl.), već kao aktivna konstrukcija tog identiteta, dakle oblik permanentne identifikacije i rekonstrukcije.

---

<sup>17</sup> Kroz takvu optiku se može promotriti i poduhvat varaždinskih vrtića koji su pojedine grupe predškolske djece stavili u uloge stanovnika različitih zemalja EU. Takav se čin može razumjeti kao priprema najmlađe populacije za mogućnost izbora vlastitog kulturnog identiteta. Identitet za njih više neće biti sudbina određena mjestom rođenja i odrastanja.

## ZAKLJUČAK – BITI I POSTAJATI EUROPLJANIN

Obuhvaćanjem dvaju naoko različitih događanja kojima je Republika Hrvatska oblikovala i ponudila „autentične“ odgovore na pitanje što jesu i što postaju njezini građani u procesu pristupanja političkoj formaciji Europske unije, što jest hrvatska kultura, pokušali smo prikazati trenutke u kojima se argumenti kulture uvlače u politički diskurs ujedinjenja. Sentimentalizacija simboličkog repertoara tradicijske kulture (i visoke kulture) u oba je događanja promatrana kao posljedica enkulturacijske napetosti proizašle iz intenziteta bivanja u zoni kulturnog kontakta. To je bivanje s jedne strane naznačilo potrebu promišljanja „transkulturacionih tekstova“ – manje ili više spontanijih oblikovanja kulturnih odgovora na podražaj „etnografskog susreta“ s Europom. S druge strane ono je ukazalo na dinamičnost simboličkog repertoara u procesu selekcije kulturnih vrijednosti i preoznačivanja kulturnog habitusa Hrvatske tijekom procesa pristupanja Republike Hrvatske Europskoj uniji.

## LITERATURA

- BORJAN, Etami. 2013. „Promišljanje tradicionalnog u etnografskom filmu. Reprezentacija, etika i autohtonost“. *Etnološka tribina*, 36:3–24.
- BOŽIĆ-VRBANČIĆ, Senka i Mario VRBANČIĆ. 2011. „Captain Euro: time, space and imperial power“. *Studia ethnologica Croatica*, 23:25–46.
- EAGLETON, Terry. 2002. *Ideja kulture*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- FRIED, István. 2006. „Imagološka pitanja“. U *Kulturni stereotipi. Koncepti identiteta u srednjeeuropskim književnostima*, ur. Dubravka Oraić Tolić i Ernő Kulcsár Szabó. Zagreb: FF press, 81–89.
- GAČANOVIĆ, Ivana. 2009. *Problemi europskog identiteta. Uvod u antropologiju Europske unije*. Beograd: Srpski genealoški centar – Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- OBAD, Orlanda. 2012. „Europljani poput nas: Društvena percepcija Europske unije u Hrvatskoj“. *Autsajderski fragmenti: časopis za kulturu, umjetnost i znanost*, 7/14:7–47.
- OBAD, Orlanda. 2013. „Pouke iz predsjoblja Europe za balkanističku kritiku (i njezine kritičare)“. *Filozofija i društvo*, 14/1:458–476. DOI: 10.2298/FID1301458O
- PETROVIĆ, Tanja. 2012. *YUROPA. Jugoslovensko nasleđe i politike budućnosti u postjugoslavenskim društvima*. Beograd: Fabrika Knjiga, Edicija Reč.



- PRATT, Mary Louise. 1991. „Arts of the Contact Zone“. *Profession*, 91:33–44.
- PRATT, Mary Louise. 1992. *Imperial Eyes*. London: Routledge.
- PRICA, Ines. 2007. „Problem interpretacije tranzicije iz ‘nerealnog socijalizma’“. U *Antropologija postsocijalizma*, ur. Vladimir Ribić. Beograd: Srpski genealoški centar, 24–50.
- PRICA, Ines. 2011. „Ganga teritorij hrvatske europske pripadnosti“. U *Horror – Porno – Ennui. Kulturne prakse postsocijalizma*, ur. Ines Prica i Tea Škokić. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 31–50.
- RADOVIĆ, Srđan. 2007. „Evropa kao politički simbol u izgradnji identiteta postsocijalističkog društva“. *Antropologija*, 4: 48–61.
- RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja. 2000. *Ulice moga grada*. Beograd: XX vek.
- SAID, Edward. 1999. *Orijentalizam*. Zagreb: Konzor.
- SHORE, Cris. 2000. *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration*. Abingdon – Oxon – New York: Routledge.
- SHORE, Cris. 1993. „Inventing the ‘People’s Europe’: Critical Approaches to European Community ‘Cultural Policy’“. *Man*, 28/4:779–800. DOI: 10.2307/2803997
- VELIKONJA, Mitja. 2007. *Evroza*. Beograd: XX vek.
- VERTOVEC, Steven . 2012. “‘Diversity’ and the Social Imaginary“. *European Journal of Sociology*, 53:287–312. DOI: 10.1017/S000397561200015X
- ŽIŽEK, Slavoj. 2002. *Sublimni objekt ideologije*. Zagreb: Arkzin.
- ŽIŽEK, Slavoj. 2006. *Škakljivi subjekt*. Sarajevo: Šahinpašić.
- ŽIŽEK, Slavoj 2007. *Tolerance as an Ideological Category*, <http://www.lacan.com/zizek-inquiry.html>.

## ELEKTRONIČKI IZVORI

- BAJRUŠI, Robert, Plamenko CVITIĆ i Sanja ROMIĆ. 2004. „Ulaskom u EU s tržnica će nestati sir i vrhnje“. *Nacional* 455. 3. kolovoza, 2004. <http://www.nacional.hr/clanak/13903/ulaskom-u-eu-s-trznica-ce-nestati-sir-i-vrhnje> (pristup 3. 5. 2014.).
- CELEVSKA, Ivančica. 2000. „Bašćanska ploča. Dokaz pripadnosti Europi“. *Slobodna Dalmacija*. 24. rujna, 2000. (<http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20000924/novosti.htm> (pristup 9. 2. 2014.).
- DOTLO, Vinko. 2013. „Jugoslaveni su uvijek bili protiv hrvatskog povratka u Europu“. *Hrvatski fokus*. 12. srpnja, 2013. <http://www.hrvatski-fokus.hr/index.php/hrvatska/7913-jugoslaveni-su-uvijek-bili-protiv-hrvatskog-povratka-u-europu> (pristup 9. 2. 2014.).

- \*\*\* „EU bus završio turneju“ *Net.hr*: 5. studeni, 2008. <http://forum.net.hr/forums/t/136300.aspx> (pristup 3. 5. 2014.).
- J.G. 2011. „Kosor: Više ništa neće biti kao prije“. *Dnevnik.hr*: 11. lipnja, 2011. <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/kosor-se-obraza-javnosti-s-cijelim-pregovarackim-timom.html> (pristup 9. 2. 2014.).
- MILOVAN, Adriano. 2011. „Pogledajte novi slogan i vizualni identitet kampanje o ulasku u Uniju: EU. Tu pripadamo“. *Jutarnji list*. 1 srpnja, 2011. <http://www.jutarnji.hr/eu--tu-pripadamo--novi-je-slogan-i-vizualni-identitet-informativne-kampanje-o-ulasku-u-euopsku-uniju/956501/> (pristup 9. 2. 2014.).
- \*\*\* „Mitovi i legende o Europskoj uniji“. 2011. [http://www.mvep.hr/files/file/publikacije/Mitovi\\_legende\\_2012.pdf](http://www.mvep.hr/files/file/publikacije/Mitovi_legende_2012.pdf) (pristup 3. 5. 2014.).
- M.K.S. „Pomno osmišljen program“. *Slobodna Dalmacija*. 1 srpnja, 2013. <http://www.slobodnadalmacija.hr/Hrvatska/tabid/66/articleType/ArticleView/articleId/214369/Default.aspx> (pristup 18. 5. 2014.).
- \*\*\* „Nenad Ivanković osnovao novu političku stranku Samostalnost i napredak“. *Index.hr*: 28. kolovoza, 2008. <http://www.index.hr/vijesti/clanak/nenad-ivankovic-osnovao-novu-politicku-stranku-samostalnost-i-napredak/219572.aspx> (pristup 3. 5. 2014.).
- OBUĆINA, Vedran. 2013. „Hrvatska u Europskoj Uniji. Veliki povratak Europi“. *Vijenac* 504. 27. lipnja, 2013. <http://www.matica.hr/vijenac/504/Veliki%20povratak%20Europi> (pristup 9. 2. 2014.).
- \*\*\* „Predsjednik EU parlamenta Martin Schulz: Dobrodošli kući“. *Dnevnik.hr*: 1. srpnja 2013. <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/hrvatska-je-pionir-pravog-euopskog-duha---292796.html> (pristup 9. 2. 2014.).
- \*\*\* „Pročišćene inačice Ugovora O Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije“. *2010/C 81/01*. <http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/pregovori/111221-lisabonski-prociscena.pdf> (pristup 9. 2. 2014.).
- \*\*\* „Treaty of Lisbon“. *Official Journal of the European Union* C 306. 17. prosinca, 2007. [http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en\\_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=FXAC07306](http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=FXAC07306) (pristup 9. 2. 2014.).
- TUĐMAN, Franjo. 1996. „Poslanica povodom primanja Republike Hrvatske u članstvo Vijeća Europe“. *Tuđman.hr*. <http://www.tudjman.hr/govori/primanje-republike-hrvatske-u-clanstvo-vijeca-europe> (pristup 9. 2. 2014.).
- TRKANJEC, Željko. „EU autobus krstari Hrvatskom“. *Portal Jutarnji list*. 6 svibnja, 2008. <http://www.jutarnji.hr/eu-autobus-krstari-hrvatskom/249126/> (pristup 3. 2. 2014.).

Sanja Potkonjak

Tomislav Pletenac

### “I, a European”: Cultural Representation of Croatia on the Path to the European Union

The paper deals with different ways of institutional and spontaneous self-representation of the Republic of Croatia on the path to joining the European Union. It is based on the ethnography of *EU Bus Croatia* Programme, which was launched by the Delegation of the European Commission to the Republic of Croatia in 2007. Ethnographic research encompassed the programme implementation in different Croatian cities and the final event, including the creation of Croatian visual identity on the eve of the symbolic accession to the European Union, as a part of the programme of the official celebration ceremony. The paper questions representational speeches' strategies, i.e. the counter response to the symbolic promptings which were calling for the “meeting” of Croatia and the European Union throughout the accession process.

**Keywords:** “transculturation texts”, *EU bus*, folklorization, central celebration of Croatia's entering the EU